

УДК 71+631.162:658.153

к.т.н. Габрель М.М.,

gabryk@ukr.net, код ORCID 0000-0002-9822-6424,

Івано-Франківський університет Короля Данила

DOI: 10.32347/2076-815x.2019.70.121-145

## ПРИРОДНО-ЛАНДШАФТНІ УМОВИ В ЕСТЕТИЦІ ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЇ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ. ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ РЕФЛЕКСІЇ

*Розкрито феномен естетики та екологічності міського простору через призму природно-ландшафтних умов, обґрунтовано вимоги й шляхи розвитку міст з урахуванням естетичних та екологічних вимог. Здійснено осмислення теоретичних передумов формування естетико-екологічних характеристик міського простору; розкрито цей феномен на прикладах з історії урбаністики, зокрема на європейських прикладах; обґрунтовано вимоги естетично-екологічного підходу в розвитку міст й шляхи його врахування в урбаністичних рішеннях.*

*Ключові слова:* ландшафт, природно-ландшафтні умови, міський простір, естетика, естетика міського простору, краєвиди, екологічність, сталий розвиток.

**Вступ.** Естетика та екологія міст пов'язується з ідеєю нового урбанізму, яка протиставляється помилкам модернізму після Другої світової війни, пропагує повернення до міста з людським масштабом, де важливу роль відіграватиме естетика й екологічність простору.

Естетика не піддається вимірюванню, але є важливою характеристикою міського простору. Її можна визначити як взаємну відповідність якісних природно-ландшафтних і архітектурно-урбаністичних характеристик середовища; має позитивний прояв на архітектурно-урбаністичний процес. Екологічні характеристики концентруються навколо концепції сталого розвитку міст і мають систему показників визначення їх екологічності.

Проблеми естетики (естетизації) простору міст та екологічні розглядаються відокремлено. Зокрема, окремі аспекти розвитку середовища міста та естетичні проблеми досліджують В. Глазичев [8], Я. Гейл [6], Г. Заблоцький [10], А. Мардер [14], Б. Посацький [20], В. Тимохін [23], С. Хасієва [26], Б. Черкес [27], Х. Штейнбах [30], З. Яргіна [31] та інші. Специфіку міського середовища як естетичного об'єкта розглядають також А. Ахієзер [1], З. Гідіон [7], М. Вебер [4], Т. Седлачек [21], С. Абель [34], Р. Парк [38] тощо. Екологічні питання формування і розвитку міст широко розглядаються як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками. Доцільно відзначити праці Ю. Шкодовського [29], В. Курбатова

[12], В. Кучерявого [13], А. Шапара [28], К. Ерінгіса [33], Ф. Стольберга [32] та інших вчених.

Автором висловлена гіпотеза, що при спільному розгляді естетичних і екологічних характеристик міського простору вдасться ширше проаналізувати і оцінити феномен гармонійного розвитку міст та гуманізації їх середовища.

*Метою даної публікації* є розкрити феномен естетики та екологічності міського простору з позиції впливу природно-ландшафтних умов, обґрунтувати вимоги й шляхи розвитку міст з урахуванням естетично-екологічних вимог. Вирішуються задачі:

- осмислити теоретичні передумови формування естетики та екологічності міського простору (категоріально-понятійний апарат, структурна модель міського простору та методи аналізу й оцінки його естетичних властивостей);

- на прикладах з історії урбаністики розкрити феномен взаємозв'язку природно-ландшафтних умов та естетико-екологічних характеристик міського простору (дослідження проведено на європейських прикладах);

- обґрунтувати вимоги естетично-екологічного підходу до просторової організації та розвитку міст (виділити існуючі проблеми й дефекти в естетиці та екології простору сучасних міст, розкрити шляхи їх урахування в урбаністичних рішеннях).

*Методичні вимоги до дослідження умов та естетико-екологічного стану міського простору:*

- 1) використовувати лінгвістичні змінні й якісні характеристики;
- 2) зосередити увагу на взаємодії характеристик простору міста, які важко виразити кількісно (красота ландшафту, краєвиди, їх гармонійність тощо);
- 3) з усіх методів оцінки естетики й екологічного стану, аналізу взаємозв'язку з природно-ландшафтними умовами використати експертні методи;
- 4) для оцінки екологічного стану міського середовища скористатись показниками й методами, обґрунтованими в концепції сталого розвитку міст, що використовуються для моніторингу;
- 5) аналіз здійснити в історичному контексті виникнення, розвитку і формування просторових структур міст і їх систем.

**Виклад матеріалу. I. Передумови дослідження: категоріально-понятійний апарат, структура ландшафтів, методи аналізу та оцінки естетичних властивостей міського простору. Категоріально-понятійний апарат. Місто.** У сучасній науковій літературі не існує єдиного визначення цього поняття [2-3; 5; 17]. У широкому значенні його слід розуміти як природне житло цивілізованої людини, адже саме у місті, на думку Роберта Парка, людина піднялася до інтелектуального життя та набула ознак, які найбільше вирізняють її від тварини і первісних людей [38]. Деякі дослідники [35] розуміють місто як поселен-

ня, що послідовно породжує економічне зростання за рахунок своїх локалізованих ресурсів. Інші, зокрема З. Бауман і Л. Вірт, розглядають місто як нову просторову форму людського гуртожитку, в якому основними факторами впливу на структурні зміни виступають глобалізація й територіально-орієнтований пошук ідентичності [2; 37]. На думку Г. Зімеля, позитивним моментом проживання у великих містах є те, що людина не повинна контактувати з великою кількістю людей щодня, інакше її внутрішній світ розпався б на атоми, а душевний стан став би неможливим [21].

*Ландшафт* — це фрагмент середовища, який відрізняється ознаками, що пов'язані з організацією території, геологічною будовою, гідромережею, покриттям рослинністю та ґрунтом і проявами діяльності людини. Тобто ландшафтом є система, що складається з форм рельєфу, води, рослинності, ґрунтів, масштабу й структури території.

*Красвид* — пейзаж фрагмента ландшафту, що піддається сприйняттю і може бути відображений графічними засобами.

*Міський простір* — багатовекторний простір людських, природних, функціональних і часових характеристик, у яких реалізується життєвий цикл містобудівних систем.

*Екологічний стан міського простору* — стан навколишнього природного і штучного середовища, створеного людиною, в якому людина існує, господарює, задовольняє свої потреби, відповідно впливаючи на довкілля.

*Естетика* — ділянка філософії, що займається красою та іншими естетичними вартостями, має завдання описати пов'язання між елементами естетичної ситуації.

*Естетика міського простору* (урбаністична естетика) — розділ урбаністики, що займається красою й естетикою міського простору.

*Структурна модель ландшафтів міста та їх пов'язаність із екологічністю й естетикою міського простору.* Основні ландшафтноформуючі елементи міського простору — рельєф, гідромережа, рослинні форми та геометрія ландшафту, що діють спільно у всій різноманітності взаємопоеднань. Проте у містах, як правило, виділяються характеристики, що домінують у їх впливі на просторову структуру міста. В особливий спосіб виділяються гірські міста, у яких вирішальним є рельєф, тобто одним із факторів, що визначає ступінь сприятливості території для розміщення, розвитку й якості простору міст. Освоєння ділянок з крутими схилами призводить до подорожчання будівництва й зростання експлуатаційних витрат, деформування «класичної» планувальної структури та навіть можливого погіршення умов проживання мешканців. Однею з характерних ознак сучасного містобудування є широке освоєння територій, які видаються ма-

лопридатними для міської забудови. Водночас освоєння таких територій — надзвичайно цікава і творча задача [15-16; 19].

Світова історія урбаністики дає чимало вдалих прикладів розбудови міст на схилах — у складних природно-ландшафтних умовах. У зв'язку з цим у містобудуванні сформувався поняття «складний рельєф», який у загальному вигляді характеризує сукупність форм земної поверхні, що впливають на функціонально-побутові, санітарно-гігієнічні, естетичні й техніко-економічні характеристики забудови.

Рельєф місцевості виявляє безпосередній вплив на: умови розміщення будинків і споруд; умови прокладання комунікацій; мікрокліматичний режим; сприйняття образу забудови й ландшафту; економічні показники проектних рішень тощо. Характеристики рельєфу (крутизна схилу, експозиція, пересіченість), як показує практика, відіграють важливу роль у визначенні місця розташування об'єктів та композиції містобудівних структур.

*Зелені насадження в розв'язку міст та їх естетико-екологічних характеристиках.* Протириччя Людини і Природи розпочалося, мабуть, ще в епоху відкриття вогню: наші далекі предки палили ліси, щоб отримати нові площі землі для обробітку. Чимало з полів, створюваних таким чином тисячі років тому, в рівнинній місцевості використовується до сьогодні, але зовсім інша ситуація в горах. Після перших багатих врожаїв добре збагачена попелом земля гірських згарищ швидко промивалась дощами, бідніла, втрачала свою плодючість, а потім при зливах — змивалася. Від колишніх полів залишались голі скелі. Ґрунти, створені природою на крутих схилах протягом тисячоліть, були назавжди знищені в короткому часі проливних дощів.

Проживання в місті у середовищі, збагаченому рослинністю, а також під містом в оточенні зелені — два ідеали, які люди намагалися реалізовувати у різноманітний спосіб аж до наших днів.

*Аграрні ландшафти в естетиці та екології простору міст.* Людські поселення займають певну територію, приступаючи до освоєння якої люди стикаються з реальним ландшафтом, який диктує свої умови. Зазвичай це або *природна місцевість* (ліс, степ, побережжя), або *землі, вже освоєні під сільськогосподарську функцію*. Формуючи середовище своїх поселень, люди вступають у відносини з цими двома типами відкритих просторів. До середини ХХ ст. домінував процес інтенсивного освоєння нових територій під аграрні потреби. нині постало питання охорони таких земель. У зв'язку з цим актуальною залишається проблема оптимізації відносин міст як землекористувачів та аграрних земель. Цінність родючих земель визначається також екологічною роллю.

Доцільно окремо розглянути річки в їх взаємодії з міським середовищем, а також їх вплив на стан простору міста. Пов'язання просторової структури міст з річками, які служать не тільки джерелом доходів, а й виступають загрозою в часи

паводків, особливо тісне. У період динамічного розвитку міст створюються нові канали й нові ділянки, придатні для забудови і захищені від паводків. При опрацюванні планів розбудови міста передбачається у великому масштабі розбудова та створення нових каналів. Залежно від значення водних комунікацій території, розташовуваної біля них, можна отримати відповідне призначення і суспільний статус. Розвиток міст на річках дає приклад співжиття міста зі складним природним середовищем, розкриває можливість захисту мешканців перед загрозами природи, визначає перспективні напрями розвитку міста, які опирались на досвіді будівничих міст, що сформували рішення, згодом широко використовувані «нерічковими» містами.

Естетика та екологія міст пов'язується з *геометрією ландшафту*. З початку XVIII ст. містобудування набуває нового характеру [18]. Переважає намагання здолати хаотичність і зовнішню безсистемність розвитку міст. Планувальні схеми міст отримують регулярну основу, тобто її намагаються звести до правильних регулярних фігур — квадрата, прямокутника, багатогранника тощо. Основними схемами планування того періоду стає променева, радіально-кільцева, прямокутна та діагональна. Однак містобудування того часу не відкидає спадщини й традиції попередників. Регулярні плани міст у багатьох випадках органічно поєднуються з планами минулих часів. Часто планувальне регулювання зводилось до випрямлення кривих вулиць, створення прямокутних перехрестів. Цікавим явищем у плануванні міст стало й використання схилів, придатних до забудови, під розбивку бульварів і скверів [9; 16].

**II. Аналіз історичних прикладів впливу природно-ландшафтних умов на естетико-екологічні характеристики простору міст. 1. Міста античної Греції й Риму.** Більша частина Греції *схили*. Скалисті території островів Середземномор'я ідеально придатні для створення потужних оборонних споруд з місцевих матеріалів [22]. Типовим еліністичним містом є Прієна, розташована на виступі пагорба. Її планувальна структура зі строгою решіткою мережі вулиць, що перетинаються на пагорбі у найвищій точці. Це класичний приклад вдалого пристосування жорсткого плану до умов складного рельєфу та формування високоестетичного середовища. Не менш цікавим стосовно будівництва на схилах є й Пергам — місто на західному побережжі Малої Азії, віднесене до числа важливих досягнень містобудування Древнього світу (III–II ст. до н.е.). Побудоване на особливо складному рельєфі, де небагато місця для забудови, місто зуміло збільшитися в десять разів (до 93 га) у період з 283-го до 159 рр. до н.е. та розвинути високоестетичні властивості. Унікальний гірський ландшафт має й Кападокія — ця обширна важкодоступна територія притягла біженців з Візантії (V ст. н.е.), в її околицях знаходиться багато печерних церков, тут у скелях вирубано чимало помешкань, келій і навіть цілих монастирів.

Античні цивілізації не знали різкого поділу між містом і селом. Порівнюючи планувальні структури міст різних *систем землеробства*, зауважуємо, що вони суттєво різняться формою забудови. Від методів освоєння території під орні землі та технології їх обробки залежало формування обліку міст і їх приміської зони. Сельбищні території цих міст — головно одноповерхове житло й господарські будівлі з прибудинковими земельними ділянками. Ідея прибудинкової ділянки виявилась перспективною — від наділів, що годували мешканців, до терасних садів сучасної багатоповерхової забудови. Частина мешканців грецьких міст жила з рільництва, а відповідно, мала постійний контакт з природним середовищем. Міста, які закладали греки в часах великої колонізації, базувались на двох складових: одна призначена власне під міську забудову, а друга — значно ширша, рільничі поля (хора). Багато міст є вдалим прикладами пов'язання плану міста з його сільсько-господарським оточенням.

У Греції в місто вводиться громадське озеленення, використовуване для суспільних потреб, а з початку IV ст. до н.е. збільшується кількість будинків, які органічно поєднуються з садами. Типовий грецький будинок, зосереджений навколо внутрішнього озеленого дворика, став прототипом для еленістичного й римського світу. При будинках виникають фруктові й декоративні сади; будуються приміські вілли з великими садами. Потреба контакту з природою знаходила вирішення насамперед у впровадженні озеленення в близьке сусідство житла, в озелененні територій, які служили для різних форм суспільного життя.

В Афінах ще на початку V ст. до н.е. агору, як і інші місця громадських заходів, обсаджували платанами. У тіні дерев тут повчали філософи, містилися осередки релігійного культу. Місцем зібрань, пов'язаних із обрядами, служило святилище у відкритому просторі з розвинутою зеленню, яка давала тінь відпочивальникам. При спорудженні вівтарів і святинь також висаджувались дерева, які наближали об'єкти культу до природних умов.

*Вода, її роль у місті античного світу.* Різноманіття побережжя Середземного моря створювало умови для появи портів, а наявність островів сприяла морській комунікації. Локалізація міст на островах — це передусім захист від ворога, особливо при володінні сильним флотом. Острів Крит наприкінці III тис. до н.е. є вдалим прикладом. Тут виникли перші осередки міської культури в Європі. Грецькі колоністи, починаючи з VII ст. до н.е., утворювали цілу мережу міст, де закладали принципи й підходи, властиві материковим містам. Древні греки прагнули реалізувати й масштабні проекти. Так, відчуваючи незручність від вузького пасма суші, що сполучала Пелелопес з рештою Греції і розділяла порти двох заток, близько 600 р. до н.е. зроблено невдалу спробу створити водне сполучення через перешийок завширшки 6 км. До концепції водного сполучення поверталися неодноразово, проте лише наприкінці XIX ст. створено Коринський канал.

У VIII–VI ст. до н.е. греки широко використовують великі кораблі й шукають природні умови для розміщення відповідних портів. Найчастіше вибирали під місто територію з глибокою затокою, яку при незначних будівельних роботах можна використати під порт — обов'язковий об'єкт для товарного обміну. Коли не вдавалося знайти зручних умов, створювались спеціальні умови для входження кораблів. Розташовані поблизу острови, якщо їх вдавалося поєднати з материком, служили такими умовами. Прикладом є Ортигія: острівець сполучений з сушею, в такий спосіб місто володіло двома портами — малим і великим.

Порт виступає головним функціональним і комунікаційним осередком надморських міст, тут влаштовуються торгові набережні. У місті Пірус набережна розвивається паралельно до головної вулиці, сполучаючись із нею та з агорою поперечними вулицями. Можна спостерігати достосування локалізації порту до природного середовища й плану міста з організацією порту. Місто, злокалізоване на схилах, які спадають до порту, творить ніби амфітеатр.

Прикладами амбітних будівельних проєктів є Олександрія в Єгипті — велике місто з двома портами, які утворились сполученням острова з сушею кілометровим моєм та спорудженням додаткових молів, що творило систему менших портів різного призначення. Кілька століть розвитку перетворило Сіракузи в мальовниче й естетично-виразне місто, що розташовувалося високо над рівнем моря, сприяючи не тільки безпеці, а й відкриваючи прекрасні краєвиди. Характерним прикладом використання природно-ландшафтних умов є й Кнідос. При організації портів того часу вирішувалась важлива архітектурна задача — головний вхід до порту мав відповідати не тільки функціональним, а й вимогам репрезентативності (порт у Карфагені).

Античне містобудування невіддільно пов'язане з природою. Життя міських мешканців у післягрецький період ніколи не досягало такої єдності з природою, як у період розквіту давньогрецької цивілізації. Пізніші часи характерні відчуженням міста від природи: частину життя громадяни проводили в сільськогосподарській окрузі; частину, коли того вимагали суспільні й господарські потреби, — у місті. Міський будинок і сільська садиба становили комплекс житлового середовища грека.

Реалізовувались і проєкти, які ігнорували природні умови. Зокрема, Цезар започаткував перенесення русла Тибру для отримання нових ділянок і зменшення щільності забудови Риму. Постійне замулення русла зумовлювала активна вирубка лісів для потреб флоту, на інші будівельні цілі. Рим користувався портом Остії, де товари перевантажували з великих кораблів на менші, доставляючи рікою до столиці. На початку I ст. розпочалось будівництво нового порту на північ від дельти Тибру — в місці, де морський берег творив зручні умови. Вдалим рішенням можна вважати врізання в сушу, проте ефекти були короткотерміновими, від окремих портів згодом відмовились. Отже, у стосунках людини з водою того періоду природа

взяла гору.

**2. Середньовічні міста** вирізняються планувальною й функціональною структурами, величинами, мешканці — різницею майнового стану, суспільною належністю, заняттями. Відповідно, контакти з природою (рельєф, гідромережа, озеленення, аграрні території) складались різноманітні.

Феодалне місто сформувалося в X-XI ст. Більшість міст того часу, за винятком італійських, перебувала на стадії раннього розвитку [22]. Основною формою власності була земельна, тож історія міст феодалізму — безконечна боротьба простих мешканців і знаті за землю. Погляд, що міські мешканці оточених мурами середньовічних міст тіснились на невеликих ділянках, при вузьких вулицях, були позбавлені контакту з зеленими територіями, є одностороннім. Щоправда, при будинках бракувало зелені, громадська зелень займала в місті невеликі ділянки (озеленені цвинтарі при храмах), проте за міськими брамами знаходилося природне середовище, територія ж середньовічних міст була невеликою.

Найвиразніші середньовічні міста *побудовані на горбах* — легше було захищатися в період війн між сусідніми державами. Серед найвідоміших італійських міст, що розташовані в таких природно-ландшафтних умовах, — Перуджа, Сієна, Урбіно. Суспільний відкритий простір Сієни у формі великого внутрішньоміського амфітеатру більше схожий на древньогрецький театр, ніж на середньовічну площу, яка донині зберігає важливу роль у суспільному житті міста. Початкове ядро, розташоване на вершині, поступово розросталось, розвиток продовжувався на рівнині та біля підніжжя гори. В Сієні, як і в більшості міст на горбах, майже всі будинки виходять на вузькі вулички, використовувані головно пішоходами, а не транспортними засобами. Вузькі вулички надають специфічного характеру ландшафту й естетичного образу італійським містам, розташованим на горбах.

Цікавими для дослідження історії будівництва в гірських умовах є Альпи — тут можна простежити генезу розвитку від найдавніших часів до нинішніх днів. У зв'язку з великою географічною й культурною диференціацією району варто говорити про різний стиль і підхід до освоєння тут простору. Більшість споруд — компактні дерев'яні об'єми, зосереджені навколо невеликих вільних просторів, добре захищені від несприятливих природних умов.

Міста Давньої Русі також вміло використовували особливості рельєфу, передусім для захисту. Наявна на той час оборонна й наступальна військова техніка не могла самостійно захистити міста, отже, засновники намагались розташувати місто у малодоступних, високо розташованих ділянках. Конфігурація укріплень у плані відповідала межам відносно рівної ділянки. У тісному зв'язку з топографічними умовами були й трасування вулиць: основні розходились від воріт і простягались або вододілами, або тальвегами; їх конфігурація визначалась характером рельєфу.



Круті схили середньовічного міста та оточення залишались без забудови і включались у загальну картину в своєму природному вигляді. Річки й суходоли формували мережу балок і підвишень, надавали місцевості особливого характеру. Різні рівні міста сполучались пологими схилами. При доволі вільному використанні ландшафтних умов можна виділити кілька типів побудови міста: кільцеве нашарування забудови навколо центру — один із найпоширеніших планів древніх міст; лінійна система вуличної мережі — складаються з однієї чи двох вулиць, витягнутих уздовж берега ріки або озера. Рельєф використовувався для обґрунтування розташування головних площ і об'єктів; собори й дзвіниці завершували та прикрашали найвищі місця в містах, відігравали роль домінант і впорядковували всю просторову композицію міста.

Як і в древньому світі, передумовами утворення феодальних міст служив прогрес у землеробстві. Вирішальна *роль сільського господарства* для розвитку феодальних міст виразилась у їх архітектурно-просторовій організації [22]. Висока щільність населення, антисанітарія та відсутність медичного обслуговування сприяли виникненню захворювань і епідемій. Місто орієнтувалось на притік нових жителів із сільської округи, мрією міського мешканця ставало насолодження життям у полях, придбання там володіння [30]. Ця мрія володіла розумом міських мешканців при формуванні житлового середовища протягом всієї історії розвитку феодальних міст.

Залежно від розташування відносно рівня моря виділяються міста на твердій суші й міста каналів. Типовим містом каналів було Дельфт — з трьома головними і значною кількістю другорядних, що протікають серединою вулиць. Канали служили комунікаційними сполученнями, а також дренували територію. Майже до всіх будинків можна було доплисти. Творився і відповідний тип будинку торговельника, де верхні поверхи використовувались як склади. Можна виділити три типи розміщення середньовічних міст — на острові, що утворюється рукавами ріки; на півострові, оточеному з трьох сторін річкою; між рікою та її притокою.

Характерним прикладом міста Середньовіччя є *Краків*. Вавельське підвищення мало унікальні умови — високо піднімалось над головним руслом р. Вісла і її притоками. Оточували його болота, що пов'язувалися з розливами ріки, ускладнюючи доступ до міста. Тут сходились також важливі торгові сухопутні шляхи. Вавель творив головний осередок королівської влади, а з XI ст. — і релігійної. Місто динамічно розвивалося, потребувало нових територій. На ділянках, придатних до забудови, серед приток виникали нові осередки проживання. Загалом території в долині ріки містили й негативні особливості — вони піддавалися паводкам, окремі осередки мали погане сполучення між собою, існували загрози хвороб, які спричиняла болотиста місцевість. Як наслідок, розпочинаються активні роботи з перетворення природного середовища й створення захисних дамб і оборонних мурів разом

зі системою меліорації на території. Це обумовило значні зміни водної мережі Кракова. Водночас зростає роль Вісли як водної комунікації, розбудовується і річковий порт. Такі заходи вплинули на просторову структуру й естетичний образ міста на тривалій історичний період.

Міста Середньовіччя максимально використовували природно-ландшафтні умови для безпеки. Прикладом є швейцарське місто Берн. Територія середньовічного міста мала форму видовжену й спадала стрімко до річки Ар з півдня і півночі, а зі сходу — виположений спуск, на якому виникла переправа через річку. У місті крутих схилів оборонну функцію виконувала ріка, а зі сторони суші споруджувались потужні мури і рови. Подібне розташування мав Кам'янець-Подільський, оточений петлею річки Смотрич, яка протікає в глибокому яру. В найвищому місці петлі розташовано замок, що контролював переправу через річку. Структура річкових міст обумовлювала планувальну структуру. Портівні функції міст над рікою проявлялися й у розташуванні основних міських об'єктів суспільного життя як у межах мурів, так і на березі. Проте у багатьох випадках портова функція не виявляла вирішального впливу на структуру міста. Серед причин: незначна роль водного транспорту; розташування міста на високій терасі, що обумовлювало складнощі сполучення з берегом; домінування певної моделі міста (регулярна мережа вулиць, прямокутна площа-ринок з типово розташованими будинками, оборонні мури).

Одним із найбільших міст у Центральній Європі наприкінці Середньовіччя була *Прага*. Тут річка Влтава впадає в Лабу, утворюючи великий водний шлях з півдня на північ Європи. Протікає вона між високим лівим берегом та нижче розташованим правим — обидва береги вирізняються характером рельєфу. Правий берег краще надавався для створення осередку проживання, ця частина розвивалася динамічніше: в X ст. збудовано перший дерев'яний міст через Влтаву; біля переправи поселяються купці. Саме місто в традиційній середньовічній просторовій структурі утворилося й отримало міські права на початку XIII ст. На лівому березі ріки розташувалося «менше» місто, обумовивши будівництво нового мосту, який сполучив ліво- й правобережну частини, ринки Старого і Меншого міста.

*Марсель* — місто, яке у період Середньовіччя відродило свою роль у міжнародній торгівлі після знищень і упадку Римської імперії. Після відкриття Америки й перенесення центру міжнародної торгівлі до Атлантики значення його як важливого порту Середземного моря зросло. При портах розташовуються численні об'єкти для обслуговування прибулих. Водночас тоді завершується період гармонійного розвитку порту і міста. Відомо, коли місто розташоване на річці, воно може розвиватись уздовж неї, розбудовуючи порт і забезпечуючи його сполучення з містом. При розташуванні порту в морській затоці розширення його у зв'язку зі зростанням потреб істотно ускладнюється, пов'язується з потребою створення но-

вих басейнів. Марсель саме служить прикладом міста, швидко зростання якого породило малі розміри для розвитку.

Осередок міста Аквазгран займала цивільна й релігійна влада, вільно розташовані резиденції якої було оточено садами: вирішено «огородити» обширний лісовий комплекс. Поруч із містом народжується великий природний резерват, розташований в умовах виразного рельєфу, з багатством фауни, різноманіттям зелені.

**3. У період ренесансу й бароко в Європі** активно розвивається ландшафтна архітектура й мистецтво, зростає увага до місця об'єкта в ландшафті. Річки, які виконували колись головно роль комунікацій та покращували захист міст, а також господарські функції, стають важливим елементом просторової композиції міст, складовою його краси. У Празі, наприклад, міст Кароля завдовжки 520 м., пов'язуючи обидві частини міста, стає місцем прогулянок і огляду прирічкового простору р. Влтави. Цей об'єкт відкриває прекрасні краєвиди міста, впорядковує їх композиційно — архітектуру, озеленення, пластику рельєфу й саму річку.

Наприкінці XV ст. італійський архітектор Альберті схвалює проживання в приміських віллах, рекомендує вибирати під вілли території, з яких відкривалися прекрасні краєвиди — на місто, розлогі долини, гори й море. Влада Франції використовує мальовничі долини Лувру, забудовуючи їх численними замками. Після перенесення королем Людвігом резиденції до Версалю поблизу виникають численні палаци аристократії, яка прагне мешкати поблизу королівського палацу. Між Версалем і Парижем виникає середовище, заселене аристократією, та резиденційна забудова. Загальнодоступною зеленню були обсажені бульвари, які створювались на ділянках колишніх оборонних споруд. Королі Франції високо оцінювали умови, що виникали на територіях поблизу Сени: річка провітрювала місто, а широкі простори цієї частини створювали умови споглядання далеких перспектив з вибудованих будинків.

Міста поступово втрачають контроль над селами (земельна власність концентрується в руках окремих осіб), обмежуються лише власними міськими й безпосередньо прилеглими територіями. Місто Середньовіччя, яке базувалося на земельній власності, втрачає позиції. На початку періоду ренесансу спостерігається територіальне домінування аграрних просторів над урбанізованими; наступного етапу місто зрівноважує аграрні й урбанізовані елементи в структурі, створюючи обширні райони житлової забудови з прибудинковими ділянками; на завершальній фазі міська забудова витісняє сільський елемент за адміністративні межі міста. Серед складових аграрних територій у місті перевага належить забудові з прибудинковими земельними ділянками, хоч багато залежить від циклу розвитку міста та його розташування [25].

У структурі планів міст Європи цього періоду спостерігаємо велике різноманіття композиційних прийомів організації просторів. Важлива ланка у створенні естетичного образу міського простору — посадка культур. Сільський елемент часто використовувався при створенні парків — пейзажні парки були логічним поєднанням аграрного й природного в структурі єдиного містобудівного цілого [19]. Зв'язок житлової забудови з аграрними ділянками відбувається на двох територіально-містобудівних рівнях: у межах єдиного територіального цілого; при територіальному розриві урбанізованого й аграрного. Водночас у кожному випадку природно-ландшафтну складову слід розглядати як важливий фактор формування середовища не лише історичного, а й сучасного міста.

У період ренесансу й бароко річки й території біля них активно забудовуються монументальними спорудами і комплексами, які творять осьові композиції, що поєднують два береги ріки. Розробляються урбаністичні плани з включенням усієї довжини річки і її берегів у межах міста, а також громадських і побутових об'єктів. Передбачається знесення зі старих мостів розташованих будинків, мотивуючи рішення не лише санітарно-гігієнічними, а й естетичними вимогами, зокрема можливістю відкрити мальовничі краєвиди на оточення річки; ліквідація забудови над річкою, влаштування тут пішохідних набережних разом із проведенням протипаводкових заходів, а також будівництво нових мостів.

**4. Період індустріального розвитку міст. Естетика, екологія й природно-ландшафтні умови в місті XIX-XX ст.** Глобальне збільшення урбанізованих районів активізувало перед населенням вічну проблему оптимізації взаємодій міст та оточення [36]. На початку минулого століття зроблена спроба локалізувати цю проблему, створивши міста-сади. Як основну забудову прийнято котеджні будинки з земельними наділами: місто органічно розчинялося в навколишніх сільськогосподарських угіддях. Проте ефективних механізмів оптимізації таких відносин не було знайдено. Чимало робіт носило утопічний характер. Реалізація окремих ідей була локальною, а крупні проекти залишалися не реалізованими. Міста продовжували розвиватись за власними законами [19].

В умовах зменшення кількості житла з прибудинковими ділянками розвитку набуває «друге житло». На початок 80-х років XX ст. у власності населення міст перебувало сотні тисяч садово-городніх ділянок (площа однієї становила 400–600 м. кв.). Обмеженість приміських територій і автомобілізація призвели до суттєвого віддалення «другого житла» від постійного місця проживання: показник коливається в межах 40–120 км [16]. Оптимальна забезпеченість другим житлом — 60 дач на 1 тис. мешканців, після чого розпочинається стабілізація. Площі дачних ділянок перевищують в окремих випадках площі міст та мають розвинуті зв'язки з ними.

Набуває динаміки явище субурбанізації, суть якого полягає в поступовому припиненні росту населення й інновацій у центрах міст та їх збільшення в приміських зонах [25]. Так, з 1960-го до 1970 р. населення центральних міст США в межах зросло лише на 0,1%, а приміських зон — на 33%. У 1970-ті цей процес посилюється й триває донині. Схожа тенденція спостерігається і в містах Західної Європи [1], а в останніх роках — у містах Східної Європи. Таким чином, збільшуються райони малоповерхової забудови з прибудинковими ділянками, об'єднуючи місто і село, і простягаються на десятки кілометрів поза межами міст. Відбувається процес зближення міста і села, перетворення зв'язків між ними: місто до певної міри розчиняється в селі.

У містах індустріального періоду виникають великі промислові комплекси. І хоч зазвичай умови їх розбудови складні, технічні засоби й можливості сприяють їх реалізації. Великі промислово-складські комплекси, які мають багатокілометрову довжину в портових містах, відтинають доступ до води мешканців, які проживають на заглиблених територіях (при розбудові міст керувалися виключно функціональними вигодами, які пов'язувалися з портом, складами, перевантаженням товарів тощо). Урбаністика намагається запобігти сполученню забудови в замкнуту цілісність, зберегти природні елементи та не допустити забудови території з високими естетичними властивостями, зберегти доступ до берегів рік і моря (вода підвищує якість середовища проживання, контакт людини з природою позитивно впливає на здоров'я). Проблеми розбудови й локалізації нових великих портів спостерігаються в усіх великих містах, розташованих над морем. Вдалим є віддалення портового комплексу від центральної частини міста в Лондоні. До уваги брались як екологічні, так і естетичні вимоги.

Зв'язок річок з урбанізацією прирічкових територій проявляється у: водопостачанні, гідроенергетиці, річковому транспорті, лісосплаві, рибному господарстві, іригації, рекреації, мікрокліматичних умовах, затопленнях, підтопленнях, формуванні візуально-ландшафтних умов, зміні й забрудненні складу води, виникненні явища «миттєвого стоку», зміні рослинного світу, замуленні річок і водосховищ, утворенні мілин, спрямленні русел, берегоукріпленні, зміні рівня ґрунтових вод тощо. У межах річкових басейнів формуються урбанізовані райони та найбільші міста з високим рівнем перетворення природного оточення. У Німеччині Рейн став природною віссю величезної урбанізованої зони, при цьому ріка пов'язана каналами з іншими річковими системами. Аналогічно з Дунаєм, який протікає територіями ряду європейських країн. Україна займає вигідне географічне положення на європейському континенті, має високий рівень освоєння території. Її річки виступають інтегруючим фактором країни. Особливе місце займає Дніпро, що є головною природною й національно-формуючою віссю держави.

У багатьох індустріальних країнах світу застосовують регулювання паводково-

го стоку. Одним із перших захищених об'єктів стало місто Відень: роль паводкоутримувальних місткостей виконує сім басейнів, які стримують бурхливу силу Дунаю і збудовані за течією ріки вище міста. Особливістю придунайської зони Відня є те, що течія Дунаю у верхній частині міста затиснута так званими Віденськими воротами, а в нижній — Гамбурзькими. На рівнині біля Відня русло Дунаю розпадається на велику кількість звивистих рукавів, які постійно змінюють своє положення. Ця територія з особливими краєвидами приблизно 20×5 км.

Проект суттєво вплинув на долю Віденської частини Дунаю: спрямлено русло та створено інженерні споруди. У ХХ ст. роботи щодо протипаводкового захисту й регулювання русла Дунаю були продовжені, зокрема прийнято рішення про будівництво Дунауканалу. Відповідно до проекту створено ділянку роз'єднання (Дунайський острів) довжиною 21 км та шириною 200 м. На острові заплановано й реалізовано систему дамб. Штучно утворений острів Донауінзель перетворився на високоатракційну й популярну зону відпочинку, разом із водними артеріями став головним біологічно активним ресурсом Відня. На захищених придунайських територіях височать групи нових комфортабельних житлових і офісних споруд.

Інший приклад — реалізація проекту басейну ріки Рейн у розплануванні Ельзасу. Разом із «будівництвом» Великого Ельзаського каналу, розробкою планів розселення й розвитку закладені водозахисні насадження, створені розриви між функціональними зонами різного призначення сприяють збереженню екологічної рівноваги на цій території, незважаючи на її інтенсивний розвиток. Комплексність, закладена в проєкті районного розпланування, дала можливість отримати збалансовану модель реформування й розвитку високоіндустріалізованих прирічкових територій.

Планування басейна ріки Дюранс стосується розвитку депресивних зон. Це альпійська ріка, яка до моменту розробки районного планування не використовувалась у гідроенергетичному плані. Під час повеней вона затоплювала величезні площі в нижній частині басейну, відкладаючи родючий мул; влітку Дюранс істотно обезводнювався і не забезпечував водою поливне землеробство цієї частини району. Після втілення передбачених районним плануванням заходів на прирічкових територіях було досягнуто стабільного водонадходження в різні пори року, що вплинуло на розвиток промисловості, сільського господарства та рекреації.

Існують різні моделі збереження та впровадження природного елемента в місто. У Лондоні популярною була модель довгих вулиць, що обведені з обох сторін однородинними будинками. Будинки мали невеликі присадибні ділянки, які підвищували якість житлових умов. Для заможних англійців ідеалом вважалося проживання поза межами міста. У ХХ ст. відбувся перелом у забудові житлових територій. Якщо будівництво здійснювалось раніше головно в центральних частинах великих міст (прагнучи досягти найвищі доходи, власники орієнтувались на ма-

ксимальну щільність, що обумовлювало виникнення дворів-колодязів з приміщеннями, позбавленими достатньої кількості сонця і повітря; не залишалось місця й на озеленення), у 20-х роках ХХ ст. з'явилася забудова, яка ігнорувала традиційне розташування будинків уздовж вулиць. Будинки стали розташовувати перпендикулярно до вулиць транспортного руху довшою віссю в напрямку «північ – південь», аби покращити природне освітлення квартир. Зникли замкнуті двори, між будинками з'явилася зелень і сонце, покращився аераційний режим. Багатьма фахівцями така зміна сприймається як велике урбаністичне досягнення.

Автори багатьох теоретичних урбаністичних напрацювань порушують проблему відриву людини від природи [21; 23; 25; 38]. Сорріа Матта (Іспанія) заклав основи лінійного міста — довгі смуги міської забудови вздовж залізничних колій та інших швидкісних комунікацій завширшки 500 м і з необмеженою довжиною, мали опоясувати іспанську столицю. Кожна родина отримувала будинок з садом і тільки кількасот метрів відділяло її від лісу. Сьогодні п'ятикілометровий реалізований відтинок такого «міста» поблизу Мадрида поглинула столиця, він творить фрагмент зеленої зони. Подальшим розвитком лінійного міста можна назвати ідеї промислового міста Тоні Гарньє (Франція) з чіткою структурою окремих компонентів. Ділянки не огороджувалися, між будинками прокладались пішохідні стежки вздовж озелених територій. Територія таких утворень виступала великим парком, а озеленення домінувало в просторі. Проте найбільший вплив на розвиток «екологічно-орієнтованих» ідей у містобудуванні виявили ідеї Е. Говарда «міста-саду», які знайшли багатьох симпатиків з різних країн світу. Відповідно до концепції кількість мешканців міста-саду не мала б перевищувати 30 тис. осіб. Центром такого міста мав стати парк, у якому розташовувались громадські будинки. Смуга зелені «алесю» проходила через території житлової забудови. В її межах поряд із сільськогосподарськими угіддями розташовувались промислові території. Міста мали формуватись і розвиватись як система утворень, що розміщені на віддалі кількох хвилин до швидкісного транспорту. Великим досягненням, вважав Говард, було створення добрих умов проживання завдяки широкому включенню озеленення. Не тільки однородинний будинок з садом був елементом таких міст, а й різні громадські будівлі й громадські простори, зокрема школи, розташовані по сусідству з широкими смугами озеленення. Такі ідеї та їх реалізація вважаються великим досягненням урбаністики ХХ ст.

**5. Сучасні міста. Підходи й шляхи врахування природно-ландшафтних вимог в естетизації й функціонуванні міського простору.** Серед підходів і досвіду вирішення проблем збереження природних умов та розвитку біологічно активних просторів як усередині міста, так і в його оточенні інтерес для урбаністики становить *досвід Німеччини*. План використання території і ландшафтна програма разом служать основою для планування фрагментів території, досвід є прикладом

втілення в практику містобудування екосистемного підходу. Як наслідок, наприклад, при збільшенні площі забудови упродовж останніх десяти років площа міських лісів Берліна залишилась незмінною. Для підвищення біологічного різноманіття в місті формуються ділянки «дикої природи», резервати й ландшафтні парки на існуючих озелених територіях.

У проекті генеральної схеми *Паризького району* основними цілями довготермінового розвитку закріплено пріоритети охорони й розвитку зелених територій та збереження сільськогосподарських земель як природної протидії урбанізації регіону. Конкретизація окреслених положень знайшла відображення в регіональному плані, де розглянуто три рівні: місто, агломерація, регіон [9]; виділено три складові — міський зелений каркас (зелений пояс), сільськогосподарські землі, долинні комплекси та зелені зв'язки. Міський екологічний каркас, сформований у радіусі 12–15 км від центру Парижа, обслуговує територію з населенням понад 6 млн. осіб. На перспективу розвиток цього каркасу передбачається і за рахунок реорганізації території в центральному ядрі Парижа.

Відома концепція зеленого *поясу навколо Лондона* (ще з 1935 р. навколо Лондона сформований екологічний пояс завширшки 10–15 км). Незважаючи на постійне зростання міста та його агломерації, принцип зеленого пояса не лише не утрачено, а й істотно розвинуто, охопивши весь Великий Лондон. Місто вважається найзеленішим з усіх великих столиць світу, середня забезпеченість озеленими територіями на одного мешканця тут становить понад 25 кв. м.

Людина завжди існує в просторі та часі [20]. Вона сприймає простір як оточення життєдіяльності, що має бути найсприятливішим. На цій умові ґрунтуються взаємовідносини людини й середовища життєдіяльності. Впродовж тисячоліть створювалось штучне довкілля в природному оточенні, поступово розширювались урбанізовані та території господарського використання. У ХХ ст. зв'язки суспільства і природи набули антагоністичних ознак. Великі простори природного ландшафту перетворюються в антропогенний. Згідно з розрахунками вчених антропогенні ландшафти нині займають більше 60% території земної кулі, в т.ч. 20% території мають корінні зміни [13]. У результаті такої тенденції постає вимога дотримання екологічної безпеки в діяльності навколишнього середовища людей. Виділяються два напрями в діях, пов'язаних із освоєнням території: скерований на охорону, збереження та відтворення природних ресурсів земної кулі; на найбільш раціональне їх використання. В урбаністиці означені напрями поєднуються і зближуються до екології, оскільки урбаністика скерована на просторову організацію всієї сукупності процесів життєдіяльності суспільства. Існує тісний зв'язок соціальних, екологічних, економічних та естетичних проблем, які реалізуються в просторі. Таким чином, просторовий фактор стає вирішальним при виборі засобів їх досягнення. Необхідно «перекласти» ці категорії на проектну мову, для чого потрібно теоретично переосми-



слити й оцінити моделі життєдіяльності суспільства в просторі. Йдеться про визначення окремих проявів поведінки різних суспільних груп населення в містах і регіонах. Тенденції та закономірності такої поведінки є підставою для структуризації простору та при обґрунтуванні просторових форм організації суспільства, виходячи з потреб його перспективної організації. Важливо, окрім того, освоїти засоби організації простору (виділяються засоби зонування, регіоналізації та розпланування).

**III. Обґрунтування вимог естетично-екологічного підходу до організації й розвитку міст.** Аналізуючи вплив природно-ландшафтних умов і чинників на виникнення, розвиток і формування просторової структури міст, підкреслимо, що їх дія відчувалася в усі історичні періоди, відбувається вона й сьогодні (змінюється лише ієрархія впливу того чи іншого чинника або їх груп). Ступінь складності природно-ландшафтних умов визначає специфіку задач, які вирішуються при містобудівному проектуванні. Вирішальну роль відіграє рельєф ділянки. При розробці проектів планування міста складність рельєфу доцільно оцінювати за показниками: відносний перепад висот, середній ухил та експозиція схилів. На основі отриманих характеристик можна виділити категорії територій: з рівнинним рельєфом, який не створює складності для містобудування; з гірським рельєфом, що практично виключає можливість містобудівного освоєння в значному масштабі; з горбистим рельєфом, що допускає містобудівне освоєння, але містить певні труднощі та формує додаткові вимоги.

Історія містобудування виділяє найхарактерніші причини місцерозташування міст у гірських районах: необхідність створення опорних воєнних, торгових і транспортних баз на комунікаціях у гірській місцевості; намагання створити містасховища в труднодоступних районах; використання ресурсів гірських районів (лікування, відпочинок та туризм); контроль за комунікаціями, що проходять горами; захист при нападі; зайнятість рівнинних територій іншими видами землекористувань; геологічна придатність територій для забудови. Місцерозташування міста в районах зі своїми природно-ландшафтними умовами є лише передумовою для обґрунтування його мікророзташування на конкретній ділянці. У деяких районах, незважаючи на зручні умови, може бути мало міст. Деякі міста, що мають доволі складний рельєф, розташовані поза межами гірських районів, а чимало міст, які розвиваються в подібних умовах, мають різні просторові рішення.

Міста щодо ландшафтних умов розділяються на материкові й приморські. Для материкових найтиповішими є: вершинні, крутояро-горбисті, долинні, улоговинні. Основним типом ситуацій, характерних для приморських міст, є: амфітеатрально-бухтові, півострівні, гирлові. Природно-ландшафтні ситуації формують різні типи планувальних структур міст і їх комплексів: компактні; променеві; лінійні; розгалужені; групові.

Кожен тип природно-ландшафтної ситуації визначає виникнення спеціальних планувальних задач, які мають розв'язуватись при освоєнні територій. Це обумовлює певну спільність і відмінність просторової структури міст, розташованих в однотипних ситуаціях. Існують закономірні зв'язки між типами природно-ландшафтних ситуацій і типами планувальних структур міст. Виділяється й ряд загальних закономірностей розвитку міст в умовах, наприклад, складного рельєфу: збереження компактного плану більшості міст на початковій стадії їх розвитку; наступне освоєння територій з найменш складним рельєфом, що призводить до зміни компактності планувальної структури міста; збереження лінійної або розгалуженої планувальної структури, які відповідають конфігурації долин або прибережних терас, чи формування розчленованої планувальної структури, що пов'язана з окремими відособленими плато та улоговинами; поступове освоєння складніших схилів, найбільш наближених до центру міста; переважаюче використання пологих ділянок для розміщення промислових зон, об'єктів зовнішнього транспорту, ділових центрів, які пов'язані з великими вантажоперевезеннями й відвідуваністю мешканцями та які формують найінтенсивнішу забудову; розташування загальноміських центрів на ділянках, які мають найзручніші зв'язки з усіма частинами міста. Загальноміські центри виявляють тенденцію зміни розташування в ході історичного розвитку [9]. Так, у Києві центр торгівлі й суспільного життя міста після втрати ним оборонних функцій перемістився спочатку на пологі території Подолу, а потім його концентрація відбулась у районі, що займає найкращу позицію з точки зору зв'язків з усіма районами міста.

Виділяються й недоліки і задачі розвитку міст у складних природно-ландшафтних умовах, зокрема: мала компактність плану; утруднення зв'язків між функціональними зонами й збільшення витрат на транспорт та інженерне обладнання; ненадійність мережі комунікації; складності формування органічного зв'язку забудови з просторово-пейзажними властивостями ландшафту місцевості. Для оцінки впливу природно-ландшафтних умов на проектне рішення можна виділити чотири групи факторів, що впливають на: розміщення окремих будинків і споруд; організацію міських комунікацій (пішохідних, транспортних, інженерних); стан навколишнього міського середовища; архітектурно-художній облік міста. Отож очевидно, що сукупність ситуацій, пов'язаних з особливостями природно-ландшафтних умов (рельєфу, гідромережі, існуючого озеленення), підлягає системному врахуванню, виходячи з масштабу проектування і задач, що вирішуються.

Характерні природно-ландшафтні умови й значні перепади висот рельєфу розширюють можливості сприйняття обліку міста, а також позаміських пейзажів через вуличні простори та з поверхів забудови. Така можливість реалізується через розкриття панорам з видових точок і трас, прокладених уздовж схилів або по гребеню. У таких умовах зростає роль панорамних прийомів та естетичних вимог побу-

дови ансамблів забудови. Як підтверджує історія містобудування, вона вирішується орієнтацією магістралей на підвищенні домінанти та використанням магістралей як організуючих елементів у панорамах простору міста.

Таким чином:

1. Однією з переваг життя на територіях зі складними природно-ландшафтними умовами є обмеження проникнення в район, у т.ч. транспорту, забезпечує спокій для мешканців. Специфіка будівництва на складному рельєфі вимагає щільнішої мережі комунікаційних зв'язків, ніж на рівнині. Це обумовлює використання різних типів забудови для забезпечення ефективних пішохідних зв'язків (зблокована забудова; терасні житлові будинки; система ярусів усередині будинків з використанням сходів; діагональні шляхи для організації руху; групування будинків, що обмежує довжину окремих пішохідних зв'язків тощо);

2. Може бути формальний підхід до природно-ландшафтних умов або органічне виведення форм забудови з їх характеристик. В одних випадках з урахуванням забудови пологий схил може домінувати над місцевістю, а в інших справжній гірський ландшафт при сприйнятті здалеку може бути не зовсім помітним. Навіть у складних гірських ландшафтах масштаб багатьох долинних просторів порушено через будівництво великомасштабних об'єктів, які домінують у відношенні до природних форм. Залежно від природно-ландшафтних умов слід передбачати місця зміни видових панорам і віддалених басейнів, напрямків пішохідних доріжок, сходів і пандусів, особливостей їх віддаленого сприйняття.

3. Якість проекту забудови оцінюється з екологічної, естетичної, соціальної, економічної та технічної точок зору. Загальносвітова тенденція розростання міст, коли в більшості країн відбувається приріст населення, передбачає, що забудова в складних ландшафтних умовах при відповідному творчому підході вважається гуманною з позиції засад зрівноваженого розвитку, дозволяє ефективно використовувати земельні ресурси та формувати естетичне і комфортне міське середовище.

## **Висновки**

1. Осмислено феномен естетико-екологічних взаємодій у міському просторі з позиції природно-ландшафтних умов. Підтверджено гіпотезу доцільності спільного розгляду естетичних та екологічних чинників в аналізі просторових ситуацій та обґрунтуванні проектних рішень.

2. На прикладах з історії урбаністики розкрито взаємозв'язки природно-ландшафтних умов місцевості з естетикою та екологічними характеристиками міського простору. В усі історичні періоди, окрім функціональних аспектів, важлива роль приділялась естетичним і екологічним якостям.

3. Обґрунтовано вимоги естетично-екологічного підходу до розвитку та формування просторових структур міст з урахуванням природно-ландшафтних умов і вимог.

### Використана література:

1. Ахизер А.С. Город — фокус урбанизационного процесса / А. С. Ахизер. — В кн.: Город как социокультурное явление исторического процесса / под ред. Э.В.Сайко. — М.: Наука, 1995. — С. 21–28.
2. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества / З. Бауман. — М.: Весь мир, 2004. — 188 с.
3. Бунин А. В. История градостроительного искусства : в 2-х тт. / А.В. Бунин, Т. Ф. Саваренская. — М.: Стройиздат, 1979, т. 1. — 495 с.; Т. 2. — 412 с.
4. Вебер М. Город / М. Вебер. — В кн.: Избранное. Образ общества. — М.: Юрист, 1994. — 704 с.
5. Верменич Я. Исторична урбаністика в Україні: Теорія містознавства і методика літочислення / Я. Верменич. — К.: Ін-т історії України, 2011. — 306 с.
6. Гейл Я. Города для людей : пер. с англ. / Ян Гейл. — М.: Альпина Паблишер, 2012. — 276 с.
7. Гидион З. Время, пространство, архитектура / Зигфрид Гидион, пер.: М. Леонене, И. Черня. — М.: Стройиздат, 1984. — 456 с.
8. Глазычев В.Л. Поэтика городской среды / В.Л. Глазычев // Эстетическая выразительность города. — М.: Наука, 1986. — С. 130–156.
9. Дьомін М.М. Первинний елемент соціально-планувальної структури крупного міста — мікрорайон / М.М. Дьомін, О. Д. Міщенко // Містобудування та територіальне планування : наук.-техн. зб. — К.: КНУБА, 2010. — № 37. — С. 138–149.
10. Заблоцкий Г. А. Социология градостроительства : учеб.пособ. / Г. А. Заблоцкий. — К.: КИСИ, 1983. — 87 с.
11. Криворучко Н.І. Феномен історичного центру міста (системний підхід і врахування "фактора людини": проблемний аспект) / Н.І. Криворучко // Коммунальное хозяйство городов : наук.-техн. збірка. — Харків: ХНАМГ, 2002. — Вип. 36. — С.149–152.
12. Курбатов В.Я. Всеобщая история ландшафтного искусства. Сады и парки мира / В.Я. Курбатов. — М.: ЭКСМО, 2008. — 736 с.
13. Кучерявий В.П. Екологія : підруч. / В. П. Кучерявий. — [Вид. друге]. — Львів : Світ, 2001. — 500 с.
14. Мардер А. П. Понятійно-теоретичні основи естетики архітектури : дис. ... д-ра архітектури: 18.00.01 / А.П. Мардер : Державний НДІ теорії та історії архітектури і містобудування. — К, 1996. — 309 с.
15. Научные ответы на вызовы современности: архитектура и строительство : моногр. / [авт. кол. : Древалъ И.В., Варламов А.А., Юрик Я.М. и др.]. — Одесса: КУПРИЕНКО СВ, 2016. — 143 с.
16. Омеляненко М. Основи нормування міського середовища: навч. посіб. / [за заг. ред. М.М. Дьоміна]. — К.: Книжкове вид-во НАУ, 2007. — 192 с.
17. Павлів А.П. Європейське середовище — європейському місту. (Львівська дизайнерська школа — минуле, сучасність) / А.П. Павлів // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". — 2004. — № 505: Архітектура. — С. 383–393.
18. Пестрикова А. Анализ факторов, определяющих формирование городской среды [Электронный ресурс] / А.Г. Пестрикова // Містобудування та територіальне планування : зб. наук. пр. — 2009. — Вип. 34. — Режим доступу : [http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/MTP/2009\\_34/pdf/mtp3453.pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/MTP/2009_34/pdf/mtp3453.pdf)

19. Пономарева М. А. Эстетизация урбанизированного пространства [Электронный ресурс] / М. А. Пономарева // *Философско-культурологические исследования*. — 2017. — Режим доступа : <http://fki.lgaki.info/2017/04/19/м-а-пономарева-эстетизация-урбанизир/>
20. Посацкий Б. Простір міста і миська культура (на зламi ХХ–ХХІ ст.): моногр. / Б.С. Посацкий. — Л. : Вид-во НУ "Львів. політех.", 2007. — 208 с.
21. Седлачек Т. Економіка добра і зла. Слідами людських пошуків: від Гільгамеша до фінансової кризи / Томаш Седлачек, пер. з чеськ. Тетяни Окопної. — Львів: Вид-во Старого Лева, 2017. — 520 с.
22. Тимохін В. Просторово-часова концепція та ідеологія розвитку сучасного міста / В. Тимохін // *Архітектура : зб. наук. пр.* — Л. : Вид-во Нац. ун-ту "Львів. політех.", 2003. — № 483: Співвідношення категорій містобудування та ідеологій. — С. 306–313.
23. Тимофієнко В.І. Історія архітектури Стародавнього світу : підруч. / В.І. Тимофієнко. — К. : Наук. думка, 2006. — 512 с.
24. Хасиева С. Архитектура городской среды : учеб. [для вузов] / С.А. Хасиева. — М. : Стройиздат, 2001. — 200 с.
25. Черкес Б.С. Город и аграрная среда / Б. С. Черкес. — Львів : Світ, 1992. — 150 с.
26. Шапар А.Г. Методичні підходи до вибору та обґрунтування критеріїв і показників сталого розвитку різних ландшафтних регіонів України / А. Г. Шапар. — Д. : Поліграфіст, 2002. — 98 с.
27. Шкодовський Ю. М. Методологічні основи екологічної реабілітації архітектурного середовища [Електронний ресурс] : дис... д-ра арх. : 18.00.01 / Ю. М. Шкодовський; Харківський держ. техн. ун-т будівництва та архітектури. — Харків, 2007. — Режим доступа : <https://www.google.com/search?hl=uk&q=Шкодовський+Ю.+М.+Методологічні+основи+екологічної+реабілітації+архітектурного+середовища...>
28. Штейнбах Х. Психология жизненного пространства / Х.Э. Штейнбах, В.И. Еленский. — СПб : Речь, 2004. — 239 с.
29. Фесенко Г.Г. Естетика публічного простору міста в контексті філософії суб'єкта творчості / Г. Г. Фесенко // *Актуальні проблеми філософії та соціології*. — 2016. — № 10. — С. 157–160.
30. Фремптон К. Современная архитектура. Критический взгляд на историю развития / К. Фремптон; пер. Е. А. Дубченко. — М. : Стройиздат, 1990. — 535 с.
31. Яргина З. Эстетика города / З.Н. Яргина. — М. : Стройиздат, 1991.— 366 с.
32. Экология города / [Белявский Г. А., Брыгинец Е. Д., Вергелес Ю. И. и др.]; под ред. Ф. В. Стольберга. — К. : Либра, 2000. — 464 с.
33. Эрингис К.И. Экология и эстетика ландшафта / К. И. Эрингис, А. Р. Бурдонас. — Вильнюс : Минтис, 1975. — 250 с.
34. Abel C. Architecture and Identity / Chris Abel. — Oxford : Architectural Press, 2000. — 270 p.
35. Jacobs J. The Death and Life of Great American Cities [Электронный ресурс] / Jane Jacobs. — New-York, 1961. — 458 p. — Режим доступа : [https://en.wikipedia.org/wiki/The\\_Death\\_and\\_Life\\_of\\_Great\\_American\\_Cities](https://en.wikipedia.org/wiki/The_Death_and_Life_of_Great_American_Cities)
36. Jalowiecki B. Człowiek w przestrzeni miasta / B. Jalowiecki. — Katowice, 1980. — 220 s.
37. Louis Wirth on cities and social life / Ed. by Albert J. Reiss. — Chicago : University of Chicago Press, 1964. — 350 p.
38. Park R.E. The City. Suggestions for Investigation of Human Behavior in the Urban Environment / Robert E. Park, Ernest W. Burgess, Roderick Duncan McKenzie, Roderick D. McKenzie. — Chicago : University of Chicago Press, 1967. — 240 с.

к.т.н. Габрель М.Н.,  
Ивано-Франковский университет Короля Даниила

## **ПРИРОДНО-ЛАНДШАФТНЫЕ УСЛОВИЯ В ЭСТЕТИКЕ И ЭКОЛОГИЗАЦИИ ГОРОДСКОГО ПРОСТРАНСТВА. ИСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ РЕФЛЕКСИИ**

В статье раскрыто феномен эстетики и экологичности городского пространства через призму природно-ландшафтных условий, обоснованы требования и пути развития городов с учетом эстетических и экологических требований. Осуществлено осмысления теоретических предпосылок формирования эстетико-экологических характеристик городского пространства; раскрыто этот феномен на примерах с истории урбанистики, в частности на европейских примерах; обосновано требования эстетически-экологического подхода в развитии городов и пути его учета в урбанистических решениях.

Ключевые слова: город, ландшафт, природно-ландшафтные условия, городское пространство, эстетика, эстетика городского пространства, пейзажи, экологичность, устойчивое развитие.

PhD, executive associate professor Habrel M.M.,  
Ivano-Frankivsk King Danylo University

## **NATURAL AND LANDSCAPE CONDITIONS IN AESTHETICS AND ECOLOGIZATION OF URBAN SPACE. HISTORICAL AND THEORETICAL REFLECTIONS**

The paper dwells on the phenomenon of aesthetic and ecological interactions in urban space from the viewpoint of natural and landscape conditions. The impact of natural conditions on forming of a city is examined in the historical context. The role of aesthetics in urban space is emphasized as the mutual correspondence of qualitative natural-landscape and architectural-urban features of an environment. Ecological properties are concentrated around the concept of urban sustainable development and have the system of parameters that define their environmental friendliness. The hypothesis regarding the reasonability of joint consideration of aesthetic and ecological factors in the analysis of spatial situations and substantiation of project decisions is verified.

The interrelations of natural and landscape conditions of a locality with aesthetics and ecological features of urban space are outlined on the examples from the history of urbanistics. Structural model of city landscapes and their connection with ecological friendliness and aesthetics of urban space is defined. The paper shows the

role of natural and landscape conditions in forming of cities' spatial structures in various historical periods — in an era of the rise of ancient Greece and Rome, Middle Ages, Renaissance, Baroque and in the period of cities' industrial development. Their relevance in contemporary conditions in the context of the search for the ways of efficient land management and humanization of urban space is outlined. The role of aesthetic and ecological properties in all historical periods is confirmed. The requirements of aesthetic-ecological approach to the development and forming of spatial city structures based on natural and landscape conditions and requirements are explained.

Key words: city, landscape, scenery, natural and landscape conditions, urban space, aesthetics, aesthetics of urban space, environmental friendliness, environmental condition of urban space, cities' sustainable development.

#### REFERENCES:

1. Achieser, A.S. (1995). Gorod — fokus urbanisazionnoho prozessa. Moskov, Nauka, 21–28 (In Russian).
2. Bauman, Z. (2004). Globalisazija. Posledstwija dlja zheloweka i obczhestwa. Moskov, Wesj mir (In Russian).
3. Bunin, F. & Savarenskaja, T. (1979). Istorija gradostroitel'nogo iskusstwa. Moskov, Strojisdat (In Russian).
4. Weber, M. (1994). Gorod. Moskov, Jurist (In Russian).
5. Wermenyzh, Ja. (2011). Istoryzhna urbanistyka w Ukraini: Teorija mistosnawstwa i metodyka litozhyslennia. Kyiv, In-t istorii Ukrainy.
6. Gejl, Ja. (2012). Goroda dlja ludej. Moskov, Alpina Pablischer (In Russian).
7. Gidion, S. (1984). Wremia, prostranstwo, architektura. Moskov, Strojisdat (In Russian).
8. Glasyzhew, W. (1986). Pojetika gorodskoj sredy. Moskov, Nauka (In Russian).
9. Djemin, M.M. & Miszhenko, O.D. (2010). Perwynnyj element sozialno-planuwalnoji struktury krupnoho mista — mikrorajon. Mistobuduwannia ta terytorialne planuwannia, 37, 138–149.
10. Sablozkyj, H.A. (1983). Soziologija gradostroitelstwa. Kyiv, KISI.
11. Kryvoruzhko, N.I. (2002). Fenomen istoryzhnoho zentru mista (systemnyj pidchid i wrachuwannia "faktora ludyny": problemnyj aspekt. Kommunalnoje chosijstwo gorodow. Charkiw, ChNAMH, 36, 149–152.
12. Kurbatow, W.Ja. (2008). Vseobszhaja istorija landschaftnogo iskusstwa. Sady i parki mira. Moskov, EKSMO (In Russian).
13. Kuzheriawyj, W. P. (2001). Ekolohija. Lviv, Swit.

14. Marder, A.P. (1996). *Poniatijno-teoretyzhni osnovy estetyky architektury, dys. doktora architektury*. Kyiv, DNDI teorii ta istoriji architektury i mistobuduwan-nia.
15. Drewal, I.W., Warlamow, A.A. & Juryk, Ja. M. (2016). *Nauzhnyje otwety na wysowy sowremennosti: architektura i stroitelstwo*. Odessa, Kuprijenko SW.
16. Omeljanenko, M. (2007). *Osnovy normuwannia misjkoho seredowyszha*. Ky-iv, Knyzshk. Vyd-vo NAU.
17. Pavliv, A.P. (2004). *Jevropejske seredowyszhe — Jevropejskomu mistu*. (Lvivska dysajnerska schkola — mynule, suzshasnistj. *Visnyk of National University "Lviv Polytechnic"*, 505, 383-393.
18. Pestrikova, A. (2009). *Analiz faktorov, opredelyayushchikh formirovaniye gorodskoy sredy*. Retrieved from [http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/MTP/2009\\_34/pdf/mtp3453.pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/MTP/2009_34/pdf/mtp3453.pdf)
19. Ponomareva, M. A. (2017). *Estetizatsiya urbanizirovannykh prostranstva. Filosofsko-Kul'turologicheskije issledovaniya*. Retrieved from <http://fki.lgaki.info/2017/04/19/м-а-пономарева-эстетизация-урбанизир/>
20. Posats'kiy, B. (2007). *Prostir mista i mis'ka kul'tura (na zlami XX-XXI st.)*. Lviv, Vyd-vo NU "Lviv Polytechnic."
21. Sedlachek, T. (2017). *Ekonomika dobra i zla. Slidamy lyuds'koho posh-ukiv: vid Hil'hamesha do Finansovoyi kryzysa*. L'viv, Vyd-vo Staroho Leva.
22. Tymokhin, V. (2003). *Prostorovo-chasova kontseptsiya ta ideolohiya rozvytku suchasnoho mista*. *Arkhitektura*. L'viv, Vyd-vo NU "L'viv. politekh.", 483, 306–313.
23. Tymofiyenko, V.I. (2006). *Istoriya arkhitektury Starodavn'oho svitu*. Kyiv, Nauk. dumka.
24. Khasiyeva, S. (2001). *Arkhitektura gorodskoy sredy*. Moskva, Stroyizdat.
25. Cherkes, B.S. (1992). *Gorod i agrarnaya sreda*. L'viv, Svít.
26. Shapar, A.H. (2002). *Metodychni pidkhody do vyboru ta obruntuvannya kryteriyiv i pokaznykiv staloho rozvytku riznykh landshaftnykh rehioniv Ukrayiny*. Dnipro, Polihrafist.
27. Shkodovs'kyu, Yu. M. (2007). *Metodolohichni osnovy ekolohichnoyi reabilitatsiyi arkhitekturnoho seredovyscha, dys... d-ra arkh. Kharkiv, Kharkivs'kyu derzh. tekhn. un-t budivnytstva ta architektury*. Retrieved from <https://www.google.com/search?hl= Шкодовський+Ю.+М.+Методологічні+основи+екологічної+реабілітації+архітектурного+середовища.../>
28. Shteynbakh, X. (2004). *Psikhologiya zhiznennogo prostranstva*. San Peter-burg, Rech'.
29. Fesenko, H.H. (2016). *Estetyka publicznego prostoru mista v konteksti filosofiyi sub'yekta tvorchosti. Aktual'ni problemy filosofiyi ta sotsiolohiyi*, 10, 157–



160. 30. Frempton, K. (1990). *Sovremennaya arkhitektura. Kriticheskiy vzglyad na istoriyu razvitiya*. Moskov, Stroyizdat.
31. Yargina, Z. (1991). *Estetika goroda*. Moskov, Stroyizdat.
32. Belyavskiy, G. A., Bryginets, Ye. D., Vergeles, Yu. I. & dr. (2000). *Ekologiya goroda*. Kyiv, Libra. 3
3. Eringis, K.I. & Burdyunas, A.R. (1975). *Ekologiya i estetika landshafta*. Vil'nyus, Mintis.
34. Abel, C. (2000). *Architecture and Identity*. Oxford : Architectural Press.
35. Jacobs, J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. New-Jork, Retrieved from [https://en.wikipedia.org/wiki/The\\_Death\\_and\\_Life\\_of\\_Great\\_American\\_Cities](https://en.wikipedia.org/wiki/The_Death_and_Life_of_Great_American_Cities)
36. Jalowiecki, B. (1980). *Człowiek w przestrzeni miasta*. Catowize.
37. Reiss, A.J. (1964) *Louis Wirth on cities and social life*. Chicago, University of Chicago Press.
38. Park, R.E., Burgess, E.W. & McKenzie, R.D. (1967). *The City. Suggestions for Investigation of Human Behavior in the Urban Environment*. Chicago, University of Chicago Press.